
time series data, making it difficult to assess the dynamic impact of ecotourism—both on conservation processes and on biodiversity, ecosystem integrity, local governance, and other key indicators.

With increasing anthropogenic pressure on natural areas and wildlife, there is an urgent need to improve the analytical rigor of ecotourism research. The article offers a number of recommendations for further scientific exploration, as well as a conceptual framework for designing research, assessing impact indicators, and analyzing the scaling processes of ecotourism practices.

Key words: *tourism, conservation and sustainable development, biodiversity, wildlife, parks and protected areas, livelihoods*

УДК 338.486

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ У МЕЖАХ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «ДНІСТРОВСЬКИЙ КАНЬЙОН»

Світлана НОВИЦЬКА, Любов ЯНКОВСЬКА

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

У статті виконано аналіз теоретичних основ розвитку екологічного туризму у межах природно-заповідного фонду в цілому і зокрема національного природного парку (НПП) «Дністровський каньйон», розглянуто напрямки ведення рекреаційної діяльності в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також напрямки здійснення екотуристичних заходів в межах НПП Дністровський каньйон.

Ключові слова: *екологічний туризм, рекреаційна діяльність, екологічні стежки, національний природний парк.*

Екологічний туризм - це вид туризму, який ґрунтується на порівняно недоторканому природному середовищі, не є руйнівним, сприяє тривалому захисту і управлінню охоронними територіями, зберігає навколишнє середовище і підтримує добробут місцевих мешканців. Екотуризм відрізняється відносно слабким впливом на природне середовище, тому його ще називають "м'яким туризмом". Саме з цієї причини він став важливим видом використання природних ресурсів, що здійснюється переважно на рекреаційних природно-заповідних територіях національних природних та регіональних ландшафтних парків. Екотуристична діяльність запобігає негативному впливу на природу і культуру і спонукає туроператорів і туристів сприяти охороні природи і соціально-економічному розвитку територій. Екологічний туризм з його величезними рекреаційними і пізнавальними можливостями покликаний сформувати суспільну свідомість щодо охорони та раціонального використання природних багатств.

Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 26 липня 2022 року затверджено «Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України». Відповідно до цього Положення, до основних напрямів ведення рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів ПЗФ належать такі [4]:

- створення умов для здійснення рекреаційної діяльності з додержанням режиму території і об'єктів ПЗФ;
- встановлення допустимих антропогенних (рекреаційних) навантажень на території і об'єкти ПЗФ;
- організація та облаштування інформаційно-туристичних центрів, еколого-освітніх стежок, туристичних маршрутів, оглядових майданчиків, рекреаційних ділянок, кемпінгів, таборів для відпочинку;
- поширення інформації рекламного та інформаційного змісту (оприлюднення у засобах масової інформації та на вебсайтах інформації про рекреаційні ресурси і послуги, а також про суб'єктів рекреаційної діяльності в межах ПЗФ та/або поруч з ними);
- вивчення, узагальнення та впровадження кращого національного і закордонного досвіду і практики з організації рекреаційної діяльності;

• формування в рекреантів і місцевих жителів культури оздоровлення, відпочинку та туризму на природі, бережливого та гуманного ставлення до природної і культурної спадщини.

Основними видами рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів ПЗФ є організація оздоровлення, відпочинку, любительського та спортивного рибальства, різних видів туризму: дитячого, молодіжного, сімейного, для осіб похилого віку, для осіб з інвалідністю, культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого, спортивного, релігійного, екологічного (зеленого), сільського, підводного, гірського, пригодницького, автомобільного, самодіяльного.

Відпочинок у межах території або об'єкту ПЗФ за тривалістю може бути короткостроковим та тривалим. У відведених місцях території або об'єкта ПЗФ можуть встановлюватися табори для відпочинку і кемпінги, облаштовуватися рекреаційні ділянки і оглядові майданчики, розміщатися трейлери.

Відпочинок за активністю може бути активним, пасивним, творчим або змішаним [4].

Рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється установами ПЗФ, підприємствами, установами та організаціями, яким ці території та об'єкти підпорядковані, із забезпеченням таких умов:

• створення і функціонування рекреаційної інфраструктури на визначених згідно із законодавством територіях та об'єктах ПЗФ України;

• організація та інфраструктурне облаштування туристичних та екскурсійних маршрутів, еколого-освітніх стежок;

• координація діяльності установами ПЗФ суб'єктів рекреаційної діяльності незалежно від форми власності та підпорядкування з огляду на використання природних та історико-культурних ресурсів у межах територій та об'єктів ПЗФ України;

• створення і ведення інформаційного банку даних щодо рекреаційних закладів, які розташовані в межах територій та об'єктів ПЗФ України;

• участь у вітчизняних і міжнародних науково-практичних конференціях, з'їздах, семінарах, присвячених питанням розвитку рекреації;

• вивчення, узагальнення та впровадження вітчизняного і зарубіжного досвіду щодо організації рекреаційної діяльності на природно-заповідних територіях та об'єктах.

Рекреаційна діяльність організовується відповідно до функціонального зонування та проектів організації території національних природних парків, охорони, відтворення та рекреаційного використання їхніх природних комплексів і об'єктів, а також проектів утримання та реконструкції парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, проектів організації території зоопарків, дендропарків тощо.

До послуг, які можуть надаватися бюджетними установами ПЗФ згідно з їхніми функціональними повноваженнями, належать: послуги, пов'язані із забезпеченням провадження рекреаційної діяльності на території установ ПЗФ (екскурсії маркованими маршрутами, екологічними стежками, на виставки, до музеїв, еколого-просвітницьких центрів, засновниками яких є зазначені установи; екскурсії до карстових печер); організація та проведення освітньо-виховних і природоохоронних заходів; послуги, пов'язані з науково-дослідницькою діяльністю з охорони, відтворення та раціонального використання природних ресурсів, проведенням експертизи та лабораторних аналізів. [5]

Рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів ПЗФ України може здійснюватися за такими основними видами:

• відпочинок (загальнооздоровчий відпочинок; культурно-пізнавальний відпочинок; короткостроковий відпочинок (від 510 годин до 1-2 днів); розбиття наметів і розкладання вогнищ (у спеціально обладнаних та відведених для цього місцях);

• екскурсійна діяльність (екскурсії (прогулянки) маркованими екологічними стежками, а також на виставки, в музеї, засновниками яких є установи ПЗФ, інші суб'єкти рекреаційної діяльності);

• туристична діяльність (науково-пізнавальний пішохідний туризм; орнітологічний туризм (спостереження за птахами); етнографічний туризм (кантрі-туризм) - ознайомлення з народними традиціями, фольклором, побутом, архітектурою та іншими ментальними цінностями місцевого населення; лижний, зокрема гірськолижний туризм (лижні подорожі та прогулянки); велосипедний туризм (прогулянки, подорожі на велосипедах); кінний туризм (прогулянки, подорожі на конях); водний туризм (спуск гірською річкою на надувних плотах, човнах, катамаранах (рафтинг), подорожі

на яхті, катання на водних лижах, віндсерфінг, прогулянки на човнах); спелеотуризм (відвідування печер); підводний туризм (підводне плавання з аквалангом, екскурсії до підводних печер і гротів (дайвінг)

- оздоровлення (використання рекреантами природних лікувальних ресурсів ПЗФ з метою відновлення розумових, духовних і фізичних сил людини).

Рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів ПЗФ України організовується спеціальними адміністраціями установ ПЗФ, а також підприємствами, установами, організаціями, яким підпорядковані ці території та об'єкти [3].

Основними завданнями розвитку екотуризму на рекреаційних природно-заповідних територіях є: законодавче і нормативно-правове оформлення здійснюваної в межах територій та об'єктів ПЗФ України екотуристичної діяльності; розробка економічного механізму надання платних рекреаційних (туристичних) послуг, встановлення нормативів плати і розмірів платежів за надання таких послуг, створення на засадах самозабезпечення, самофінансування та самоокупності госпрозрахункових рекреаційних структурних підрозділів установ ПЗФ України; фінансове та організаційне забезпечення відповідно до світових зразків соціальною та рекреаційно-господарською інфраструктурою природно-заповідних територій та об'єктів, використовуваних для цілей туризму; розробка та облаштування науково-пізнавальних туристських маршрутів та екологічних освітньо-пізнавальних екскурсійних стежок відповідно до параметрів внутрішнього та зовнішнього пейзажного різноманіття природних ландшафтів; обґрунтування і механізм визначення допустимих величин рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси природно-заповідних територій, використовуваних в цілях відпочинку, туризму і лікування; інвентаризація та кількісно-якісна оцінка наявних на природно-заповідних територіях рекреаційних природних (бальнеологічні, кліматичні, лісові, пейзажні) та історико-культурних (музеї, пам'ятки архітектури, фортифікаційні споруди) ресурсів; формування в туристів, відпочиваючих інтелектуально-гуманістичного світобачення та патріотичного ставлення до природної і культурної спадщини своєї країни [1].

Суб'єкти рекреаційної діяльності в межах територій та об'єктів ПЗФ зобов'язані:

- забезпечувати під час здійснення рекреаційної діяльності дотримання законодавства, санітарно-гігієнічних норм, правил пожежної безпеки;

- надавати рекреантам достовірну, доступну та своєчасну інформацію про рекреаційні ресурси, послуги, програму відвідування, обслуговування та відпочинку на територіях та об'єктах ПЗФ, що відвідуються;

- надавати роз'яснення рекреантам щодо їхніх прав та обов'язків, з додержання режиму територій та об'єктів ПЗФ, поведінки на/в воді, луках/степах, заболоченій місцевості, лісі, горах; інших правил особистої та колективної безпеки;

- не допускати під час здійснення рекреаційних заходів псування елементів рекреаційної інфраструктури, заподіяння шкоди природним комплексам та об'єктам, забруднення і засмічення територій та водних об'єктів, здійснення самовільних рубок дерев та чагарників, пошкодження рослинного покриву, розведення вогнищ у необлаштованих місцях, інше заборонену законодавством про охорону навколишнього природного середовища діяльність;

- дотримуватись умов договорів та надавати повну і своєчасну інформацію щодо рекреаційної діяльності та кількості рекреантів установам ПЗФ [3].

В НПП «Дністровський каньйон» активно розвивається екологічний туризм з обладнаною мережею екотуристичних стежок. Особливо цікавими для екотуристів є екостежки: «Заліщицький парк», «Парк Молодіжний», «Траяновим валом до Дністра». Зокрема, екостежка «Траяновим валом до Дністра» протяжністю 4 кілометри достатньо повно розкриває краєзнавчі, історичні та природні цінності національного природного парку. Екологічна стежка «Парк Молодіжний» (протяжністю 800 м.) розташована у місті Заліщики на території однойменного парку відпочинку, володіє значними естетичними, пізнавальними та виховними можливостями і сприяє підвищенню туристичної привабливості краю. Екологічна стежка «Заліщицький парк» протяжністю 600 м. розташована у місті Заліщики безпосередньо на березі Дністра і дає можливість насолодитися давнім парком з архітектурною пам'яткою-палацом Бруніцьких. Екологічна стежка в урочищі Червоне — це мальовничий пішохідний маршрут, що поєднує огляд Червоногородського водоспаду, руїн замку та унікальних ландшафтів каньйону річки Джурин (рис. 1).

Рис. 1. На екологічній стежці в урочищі Червоне.

Основне призначення екологічних стежок - виховання екологічно-грамотної поведінки людини на природі, насамперед дітей та молоді, дбайливого ставлення до природи, її різноманітності та багатств, поширення знань про природу та людину, як невід'ємну частину навколишнього природного середовища. Усі маршрути екостежок докладно описані та відображені на картах, деякі облаштовані, а частина малих архітектурних форм ще заплановано.

Розвитку екологічного туризму в межах НПП Дністровський каньйон сприяє також облаштований еколого-освітній простір НПП Дністровський каньйон, в межах якого парк організовує проведення семінарів, «круглих столів», вікторин, екологічних ігор, екологічних акцій тощо, виставок, кутків природи, систематично поповнює його новими експозиціями та облаштовує агітаційними матеріалами (рис. 2).

Екотуризм, який орієнтований на порівняно незаймане природне середовище, не є руйнівним, здійснюється в режимі адекватного менеджменту, сприяє тривалому захисту та управлінню ПЗТ. Розвиток екологічного туризму в межах природно-заповідних територій зможе виступити компромісом в узгодженні інтересів туристів у відновленні їх духовних і фізичних сил, інтересів місцевого населення в отриманні прибутку – з однієї сторони, та природного ландшафту в збереженні його цілісності, зменшенні антропогенного тиску на нього – з іншої.

Рис. 2. Еколого-освітній простір національного природного парку «Дністровський каньйон».

Розвиток екологічного туризму в межах НПП Дністровський каньйон сприятиме сталому розвитку природно-заповідної території, збалансованому використанню наявних природних ресурсів і зниженню загрози для біорізноманіття (через підвищення екологічної культури і освіти громадян і регулювання туристичних потоків), отримання економічної вигоди як для НПП (через співпрацю з турагентами і туроператорами) так і для місцевого населення (через надання послуг екотуристам на місцях).

Список використаних джерел:

1. Воробйова О.А. Екологічний туризм як чинник сталого розвитку природно-заповідних територій. *Екологічні науки*. Прикладна екологія. Київ: 2012. С. 119-129.
2. Гетьман В.І. Збереження ландшафтного різноманіття і розвиток екотуризму на природно-заповідних територіях. *Туризм на порозі XXI століття: освіта, культура, екологія*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: КІТЕП, 1999. - С. 191-193.
3. Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: підручник. Київ: Знання, 2013. 334 с.
4. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 256 від 26.07. 2022 р. «Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1043-22#Text>
5. Шуміло О.М. Екологічне право України. Особлива частина: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ. 2013 р. 432 с.

Summary:

Svitlana NOVYTSKA, Liubov YANKOVSKA. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL TOURISM WITHIN THE DNIESTER CANYON NATIONAL NATURE PARK

The article analyzes the legislative framework for the development of ecological tourism within the nature reserve fund in general and the Dniester Canyon National Nature Park (NNP) in particular, considers the directions of recreational activities within the territories and objects of the nature reserve fund, as well as the directions of ecotourism activities within the NNP «Dniester Canyon».

Key words: *ecological tourism, recreational activities, ecological trails, National Nature Park.*